

I. GÉZA NAGYFEJEDELEM ÉS KORA

A keresztény magyar államiság felé vezető úton – az újabb kutatások szerint – meghatározó szerepe volt Géza nagyfejedelemnek (uralkodott kb. 970-997), és feleségének, az erdélyi Gyula leányának, Saroltának. Ők ketten indították el az országot, s utódjuknak szánt gyermeküket, Istvánt azon az úton, amely az Európa által szuverének, a többi keresztény állammal egyenrangúnak elismert Magyar Királyság megteremtéséhez vezetett. Népünk sorsdöntő három évtizedéről, a 10. század utolsó harmadáról csak igen kevés írott forrás maradt. A történészek-régészek aprólékos elemző munkájának legfontosabb eredményeit mutatjuk be ebben a fejezetben.

A nagyfejedelmi székhely áthelyezése keletről nyugatra

A honfoglalás időszakától mintegy fél évszázadig nagyfejedelmünk székhelye a Bodroghözben lehetett, Karos-Karcsa vidékén, miként Révész László 1980/90-es években folytatott ásatásai ezt valószínűsítették. Itt kerültek elő ugyanis eddig a leggazdagabb sírok, amelyek jelzik a nagyfejedelmi kíséret jelenlétét. Géza nagyfejedelem lehetett az, aki a Kárpát-medence középső harmadába tette át székhelyét. Ekkor alakulhatott ki az a hatalmi négyszög, amelynek sarokpontjai Veszprém, Székesfehérvár, Esztergom és Győr. E helyeken templomok épültek már az ezredforduló előtt. Győrtől délre bencés monostor (Pannonhalma), Veszprém mellett görög apácakolostor létesült. Esztergomban született Vajk/István. Gézát (és bizonyára feleségét, Saroltot is) Székesfehérváron temették el.

A gyulák és Sarolt birtokterülete

Gyula: lehetett a gyulák országrészének (a Körösök és a Maros vidékének, azaz a Tiszántúl déli felének) központja. Neve először Gyulamonostora alakban fordul elő. A monostor lehetett bencés monostor is, de akár bizánci (orthodox) rítusú is. Gyulán született Sarolt, Gyulának a leánya, valamikor a 950-es évek második felében. Apja keresztény volt, a keresztységben a Sztefanosz (István) nevet nyerte és Saroltot is megkeresztelték, valószínűleg a gyulák országrészének orthodox püspöke, Hierotheosz. A 970-es évek elején Sztefanosz gyula áttette székhelyét Erdélybe, Fehérvárra, amely máig őrzi ennek emlékét a nevében: Gyulafehérvár. Ekkoriban épülhetett föl itt az első (kerek) templom, egy rotunda.

A Képes Krónika ábrázolásai

A Képes Krónika miniatűrűi az események után három és félévszázaddal készültek, tehát fantáziaképek, történetileg nem hitelesek, sem az alakok, sem a helyszínek, sem a viselet (fegyverek) vonatkozásában. Arra alkalmasak, hogy bemutassák, hogyan ábrázolta a késő utókor a reprezentatív ország-történetben a dícső elődök históriáját. A következőkben mintaként közöljük néhány miniatűr leírását.

Géza fejedelem: A Képes Krónika miniatűrűje (38. old.). P iniciáléban: vörös süvegben, kezében országalmával és joggal zöld márványemlévényen trónol. Történetileg a portré nem hiteles.

István király születése: A Képes Krónika miniatűrűje (37. old.). Egy palota boltozatos szobájában úgyn ül Sarolt, fején koronával, s ölében tartja bal kezével meztelen, glóriás fejű fiacskáját, jobbával Szent István vértanútól koronát vesz át. A háttérben előkelő hölgyek, az elsőnek korona van a fején. A terem bejárata előtt várakozó előkelők, kettő közülük koronát visel. A kép István születésével kapcsolatos legendára utal. Az ábrázolás történetileg nem hiteles.

*István király hadi díszben: A Képes Krónika miniatűrűje (39. old.). S iniciáléban páncélos alak, fején korona és glória, kettős keresztos vörös zászlót tart jobb-
jában, balján ugyanilyen címeres vörös pajzs. Az ábrázolás nem hiteles portré.*

Koppány kivégzése: a Képes Krónika miniatűrűje (38. old.). Balról fehér lovon, fején glóriával István. Jobb oldalt páncélos katonák, egyikük lefejezi Koppányt.

Gyula vezér elfogása: Képes Krónika (40. old.). Sziklás-erdős hegyvidék előterében jobbról fehér lovon Szt. István király, elévezeti egy páncélos vitéz a megkötözött kezű Gyula vezért. Balról páncélos lovagok üldözik Gyula seregét. Az ábrázolás történetileg nem hiteles.

Szent István nagyobb legendájából

„A negyedik fejedelem, név szerint Géza uralkodott akkoriban attól számítva, aki Pannóniába érkezésük idején a magyarok első vezére volt. Hitt Jézusban is, ezért övével erős kézzel bánt, az idegenekkel – elsősorban a keresztényekkel – szemben viszont irgalmas és nyájas volt. Jóllehet belemerült még a pogány szertartásokba, de kezdte már megvilágítani a lelki adományok fénye, és valamennyi szomszédos, körös-körül elterülő tartománnyal figyelmesen békétárgyalásokba kezdett, noha azelőtt sosem telt kedve ilyesmiben, úgyhogy már látható volt rajta, kinek a fiává szeretne válni. Üdvözítőnk evangéliumi mondását követve, miszerint boldogok a békességescsek, mert Isten fiainak fogják őket hívni. Ezen felül olyan rendeletet is hozott, hogy ha más keresztények kívánnak belépni országába, a vendégbarátság és biztonság kegyében részesüljenek., a papokat és szerzeteseket pedig felhatalmazta, hogy színe elé járulhassanak, és szíves örömet elhalgatta őket. Örömet lelte abban, hogy az igaz hitnek szíve kertjében elvetett magja sarjadni kezd. Minék is folytassam? Eljött a mennyből rendelt idő, s ő háza népével együtt a

hitre tért és megkeresztelkedett, megfogadva, hogy valamennyi alattvalóját a keresztény név viselőjévé teszi.

3. És míg felettébb nagy gondot fordított a lázadók megfékezésére, a szentségtörő szertartások megsemmisítésére és arra, hogy püspökségek felállításával megítélése szerint előrevigye a szent egyházat, az Úr egy éjszaka csodálatos látomásban nyújtott vigaszt neki. Kellemes külsejű ifjút állított elébe, aki így szólította meg: „Békesség neked, Krisztus választottja! Azt tanácsolom, hogy szabadulj meg gondjaidtól. Nem neked rendeltetett az, amit eszedben forgatsz, mert kezedet embervér szennyezi. De tőled fog születni az a fiú, akire az Úr az isteni gondviselés tervéből mindezeknek elintézését bizza majd. Ez pedig egyike lesz az Úr választott királyainak, s az e világi élet koronáját az örökkévalóra fogja cserélni. Mindazonáltal fogadd tisztelettel a férfiót, aki a Lélek követeként érkezik hozzád, és ha illően befogadtd, a végítélettől való félelemben remegve és a mindörökké tartó remény szeretetétől megragadva, melyben nem csalatkozol, fogadd intéseit a hívő szív nem színlelt egyetértésével!”

(Az államalapítás forrásai 1999. 271–277.)

A német földi altaichi monostor évkönyvéből

A quedinburgi találkozóról is megemlékezett az évkönyvet író ismeretlen szerző.

„973. Ottó, az öreg császár és fia Ottó, ugyanesak császár a császárnékkal együtt az április Kalendae-ja előtti 14. napon [márc. 19-én] Quedinburgba érkeztek. Itt ünnepelték meg a húsvét napját, ami az április Kalendae-ja előtti 10. napra esett [márc. 23.]. Odaérkeztek a görögöknek, a beneventumiaknak a követői ajándékokkal, valamint a magyarok 12 főembere, a bolgároktól pedig kettő. Harald herceg követei is, akiről úgy vélték, hogy szemben áll a császárral, a megállapított adóval együtt mindenüket Ottó hatalmának alávetették. Boleslaw [szláv herceg] is – megszámlálhatatlan királyi adománnyal ajándékozván meg őt – megérkezett oda. Mieszko szláv herceg pedig, elűzván félelmét, fiát túszként küldte oda. Hermann herceg, aki felettébb kedves volt, vele együtt érkezvén, czüsttel, arannyal és más királyi ajándékokkal a többieket felülmúlva tisztelte meg őt...”

(Az államalapítás forrásai 1999. 237–238.)

Pilgrim passai püspök VI. Benedek pápához írott leveléből

A 973/974-ben íródott levél sok általánosságot, közhelyet tartalmaz. pl. amikor keresztény foglyok tömegeiről szól, hiszen az ún. kalandozó hadjáratok többnyire viszonylag kis létszámú, gyorsan mozgó csapatok hadműveletei voltak, ami eleve lehetetlenné tette, hogy nagyobb számú foglyot ejtsenek, ill. azokat magukkal hurcolják hosszú útjukon, hanem bizonyára váltságdíjért szabadon engedték döntő többségüket. A lényeg azonban az, hogy egyértelműen kijelenti a püspök: a magyar előkelők nem húzódoztak a megkeresztelkedéstől, azt nem akadályozták, a nép rokonszenvvel fogadta a térítő papokat, munkájukat nem akadályozta, nem történtek ellenük atrocitások. A magyar földön nincsenek vértanú-térítők, nem úgy, mint Európa más részein! Pilgrim mentegetőzik, hogy személyesen nem tud a pápának beszámolni tevékenységéről.

„... ánde a magyarok újonnan megtérített népe megakadályoz abban, hogy odamenjek; szerződés értelmében a béke alkalmával vállaltuk, hogy e népnél ígéhirdetői szolgálatot teljesítünk. Az e néptől való félelem hosszú idő óta ugyanis egészen eddig egyházmegyém más tartományaiából származó ígéhirdetők előtt is elzárta a bejutást, most azonban az alkalmas idő odaszólt engem. A mindenható Isten, aki szokásos kegyességével mindig összegyűjti a szétszóródottakat, méltóztatott kitérni előttük szívének oly sokáig bezárt kapuját, hogy széttépvén durvaságuk leplét, s felhagyván vad kegyetlenségükkel Isten szelid igájába hajtsák nyakukat. Az említett magyar nép tehát sűrű könyörgések közepette hívott engem, hogy menjek vagy követeimet küldjem oda evangéliumi szolgálatra. Amikor hozzájuk a szerzeteseket és a kanonokok közül alkalmas férfiakat, papokat, továbbá minden egyes egyházi rangból klerikusokat küldtem, és életük teljes megtérésük révén úgy rendeztettem, ahogyan azt az angolok történetéből ismerem, az isteni kegyelem intézményeivel tüstént meghozta gyümölcsét annyira, hogy mintegy ötezen Krisztus hívei lettek azon mindkét nemű, nemesebb magyarok közül, akiket eltöltött a katolikus hit, s a szent keresztségben részesültek. A keresztények pedig, akik azon nép nagyobb részét teszik ki, akiket a világ valamennyi részéből fogolyként hurcoltak oda, s akiknek nem volt szabad gyermekeiket – ha csaknem titokban – az Úrnak szentelni, most valamennyien minden félelem nélkül versengve ajánlják őket keresztségre, s úgy örvendeznek, mintha vándorlásukból hazájukba térnének vissza, mivel keresztény szokás szerint merészelnek imádkozni, és szabadságot nyerve eddig megbéklyózott nyelvüket bátorkodniak megoldani az Úr dicsőítésére. Maguk a barbárok pedig a mindenható isten csodálatos kegyelme folytán – ámbár sokan közülük még mindig pogányok – mégsem tiltják meg az alávettetteknek, hogy megkeresztelkedjenek, nem gyűlölik továbbá a papokat, s bárhová szabadon mehetnek; ellenben akkora az egyetértés a pogányok és a keresztények között, és akkora megértéssel viseltetnek egymás iránt, hogy beteljesedni látszik náluk Izajás jóslata: a farkas és a bárány együtt legelészik majd... Megtörtént tehát, hogy szinte az egész magyar nép hajlandó a szent hit befogadására, s a szlávok tartományai is készek a

hitre... Ezért tehát szükségesnek látszik, hogy Szentséged rendeljen hozzájuk püspököket...”

Szt. Adalbert prágai püspök életrajzából

1004-ben írta meg a szász térítőérsek, Querfurti Brunó Szt. Adalbert életrajzát. A 990-es évek közepe táján történt magyar térítők akciókról tudhatunk meg belőle részleteket. Leírásából világosan kiderül, hogy a keresztény térítésben férje mellett Saroltnak igen jelentős szerepe lehetett. Mivel azonban Sarolt a kereszténységnek valószínűleg nem a katolikus, hanem a keleti (orthodox) ágához vonzódhatott, hiszen ilyen rítusban keresztelték meg, a korabeli merev katolikus egyházi vezetés szemében gyanúsnak, sőt veszélyesnek számított.

„Ezekben a napokban levelet küldött a magyarok nagyfejedelméhez, sőt inkább annak hitveséhez, aki az egész országot egy férfi kezével tartotta hatalmában, és mindazt, ami a férjéé volt, maga irányította. Ennek vezetése alatt kezdődött el a keresztény hit, de pogánysággal vegyült össze a beszennyezett vallás, és rosszabb kezdett lenni a barbárságnál ez a télen és bágyadt kereszténység. Akkor az odamező követek útján efféle szavakkal küldött levelet: Nevelőmet (Radláról van szó) ha a szükségszerűség és az ő használhatósága azt követeli, tartsd magadnál, ha pedig nem, Isten miatt küldd hozzám!”

(Az államalapítás forrásai 83-84.)

Merseburgi Thietmar krónikájából

Az 1018-ban elhunyt szász püspök krónikájában meglehetősen kedvezőtlen színben mutatja be Géza nagyfejedelmet és felesége, Sarolt alakját.: Vele szemben István királyról magasztalóan emlékezett meg. Sarolt testvérét, akit a lengyelek Prokujnak neveztek, István király többször elűzte birtokáról, s az a lengyel fejedelemhez, Vitéz Boleslavhoz menekült. „Ő, mikor feleségét a fogságból nem volt képes kiszabadítani, ajándékkul kapta meg azt unokaöccse (azaz István király) kedveségéből, jóllehet ellenségek voltak. Sohasem hallottam még másról, aki ennyire kímélte volna a legyőzötteket.” A mai történészek nehéz eldönteni, a leírtakból mi lehet a valóság, s mi a célzatos túlzás, amely arra irányult, hogy a buzgó katolikus István kétségtelen nagyságát még inkább szülei fölé emelje. Amnyi mindenesetre valószínűnek látszik, hogy Sarolt erős, rendkívüli egyéniség lehetett, s rá való tekintettel lehetett István sokkalta kíméletesebb Sarolt testvérével szemben, mint Koppánnyal, vagy később Vazullal.

Géza nagyfejedelem „felesége Beleknegini, azaz szlávul mondva szép úraszony mértéktelenül ivott és katona módjára ülte meg a lovat. Egy embert hirtelen haragjának túlzott hevességében megölt. Jobban tenné e beszennyezett kéz, ha orsót forgatna, s örjögő lelkét türelemmel megfékezné.”

Géza nagyfejedelemet is erőszakos, könyörtelen embernek mutatja be: „igen-csak kegyetlen volt és sokakat ölt meg hirtelen felindulásból. Mikor kereszténnyé lett, indulatosan lépett fel tusakodó alattvalóival szemben e hit megerősítéséért és a régi bűnt az Isten iránti buzgalomtól felbuzdulva elsöpörte. Ez a mindenható Istennek, de más istenségek különféle hiú képzetének is áldozott, s midőn főpapjától (valószínű a térítő püspöktől, Brúnó szentgalleni szerzetestől) szemrehányást kapott ezért, magáról azt állította: elég gazdag és hatalmas ahhoz, hogy ezt megtehesse.”

(Az államalapítás forrásai 112–113.)

Chabannes-i Adémár krónikájából

A francia bencés szerzetes (988 k. –1034) krónikájában az ezredforduló Magyarországról értékes híradásokat jegyzett fel. Érdekes, hogy Gézát is királynak titulálta. Téves azonban az a híradása, hogy maga a császár tartotta volna Gézát keresztvíz alá, s Géza mindenféle császári elismerés és engedély nélkül is szuverén uralkodó volt és maradt. A szent lándzsát nem Géza, hanem a fia, István kapta, miként azt Bóna István valószínűsítette. Brúnó Sankt Gallen-i szerzetes keresztelte meg Istvánt.

„Szent Brúnó... a hitre térítette Magyarországot. Megkeresztelte Magyarország királyát, akit Gézának hívtak, a kereszténységben, nevét megváltoztatván – István-nak nevezett el. Őt István első vértanú születésnapján Ottó császár emelte ki a keresztvízből, s megengedte neki, hogy országát a leghababban birtokolja, megadta neki az engedélyt, hogy mindenütt vitesse a szent lándzsát, miként az magának a császárnak a szokása, és az Úr szögeiből, valamint Szent Móríc lándzsájából való ereklyéket engedett át neki, amelyek saját lándzsáján voltak. A fent mondott király megparancsolta Szent Brúnónak, hogy fiát is keresztelje meg, annak is – miként neki magának – az István nevet adván. . És ezen István nevű fiához Ottó császár Henriknek, a későbbi császárnak a nőtestvérét adta feleségül...”

(Az államalapítás forrásai 1999. 166–168.)

Rodulf Glaber históriájából

Az ezredfordulón élt burgundiai (francia) szerzetes históriájának részlete a magyarok megtéréséről. A magyarok megtérésével kapcsolatosan a krónikás ugyan

csak közhelyeket hangoztat, amit természetesen nem kell szó szerinti igazságnak elfogadni, a lényeg azonban számunkra az, hogy az ezredforduló minden jelentősebb krónikása fontosnak tartotta följegyezni a magyarok keresztény hitre térését, amelyet úgy jellemeznek, mint teljes, őszinte és Európa szempontjából rendkívül kedvező és fontos változást.

„... És végül a magyar nép is, annyi gyalázatos tett elkövetése után, a [más] népeknek okozott annyi esapást követően királyával együtt katolikus hitre tért, így a [nép], amely megszokta korábban, hogy mások vagyontárgyait kegyetlenül elragadja, jó szívvel adja Krisztusért saját tulajdonait. Akik még az imént is kifosztva az elrabolt mívolt legnyomorúságosabb szolgástorába taszították mindazokat, akiket keresztényként találtak, ugyanazok most testvéreikként és gyermekeikként dédelgetik őket...”

(Az államalapítás forrásai 1999. 185.)

A Képes Krónika Géza térítő akcióiról

A 14. század közepén Nagy Lajos király udvara számára készült krónika-kompozíció.

„... isteni jóslattól intve többek között Géza fejedelem is elkezdte a magyar népet keresztény hitre téríteni. De mert azokat, akik a pogány vallás hívei és buzgó művelői voltak, intő szóval nem tudta megtéríteni, egyeseket fegyverrel kellett megfékeznie, s ennek véghezviteléhez – mivel a hitnek többen voltak ellenzői mint hívei – rákényszerült, hogy kívánságát a keresztény fejedelmek és királyok tudomására hozza. Eme kívánságának hallatára azok nemcsak segítséget küldtek neki, hanem személyesen is fölkeresték, hiszen számukra a magyarok vadsága ártalmas és gyűlöletes volt.”

(A magyar középkor irodalma)

Szent István legendája születéséről

Legrészletesebben a Kálmán király rendeletére készült Hartvik püspök által szerkesztett legenda beszél el.

Géza nagyfejedelmet „egy éjjel csodálatos látomással vigasztalta meg az Úr, gyönyörű külsejű ifjat állított elébe, aki így szólt hozzá: Béke veled, Krisztus választottja, megparancsolom, hogy szűnjenek meg gondjaid. Nem néked adatott meg véghezvinni, amit eszedben forgatsz, mert kezedet emberi vér szennyezi be. Tőled származik a születendő fiú, kire az Úr mindezek elrendezését az isteni gondviselés

terveinek megfelelően rábízta. Ő az Úrtól választott királyoknak egyike lesz, a földi élet koronáját majd az örökkévalóval fogja felesereálni... feleségét, kihez már közeledett a szülés órája, az isteni kegyelem vigasztalni ilyen látomással akarta: Megjelent ugyanis boldog István lévita és első vértanú előtte, a lévita öltözet díszével ékesítve, s így kezdett szólni hozzá: Bízz az úrban, asszony, s légy biztos, hogy fiút fogsz szülni, akinek e nemzetségben először jár korona és királyság, és az én nevemet ruházd reá. Rácsodálkozván az asszony, így válaszolt: Ki vagy uram, vagy mely néven neveznek? Én vagyok – felelte az – István első vértanú, aki először szenvedett vértanúságot Krisztus nevéért. Ezt mondván eltűnt.”

(Árpád-kori legendák)

A Képes Krónika Szent István születéséről

„Taksony nemzette Gézát és Mihályt, Mihály pedig nemzette Szár Lászlót és Vazult, Géza pedig, miután isteni jövendölés előre megmondta, az Úr testet öltésének 969. évében, miképpen Szent István király legendájában meg van írva, Saroltól, Gyula leányától Szent István királyt nemzette.”

(A magyar középkor irodalma)

A veszprémvölgyi görög monostor alapítólevele

A keltezetlen görög nyelvű oklevél Könyves Kálmán király 1109-ben készíttetett görög és latinra fordított másolatában maradt ránk. Mivel Géza is a keresztiségben az István nevet nyerte, feleségét, Saroltot pedig görög rítus szerint keresztelték, így érthető, hogy míg az első férfikolostort, a 19. század eleje óta Pannónhalma néven ismert Szent Márton hegyén a nyugati bencéseknek építettek, Sarolt leányainak Veszprémben ezt megelőzően görög nyelvű, görög rítusú monostort építetett. Itt nevelték leányait, akik közül az egyik ortodox hitű uralkodó, a bolgár cár felesége lett. Ezt az alapítást később Géza fia István foglalhatta írásba, mint Pannónhalma esetében is, így egy évszázad múltán – Kálmán király korában – már úgy értelmezték a keltezetlen oklevelet, hogy csakis a „szent király” nevéhez fűződhet. A füstpénz tűzhelyenként fizetett adó. A falvak ma: Vörösberény, s a határában lévő Máma-puszta, Sándorpuszta Balatonkenese határában, Balatonkenese, Csiténypuszta Balatonkenese határában, Paloznak mind Veszprém megyeiek. Szántó a mai Pest megyei Tass falu határában volt, a szombati révvel együtt. Fald Tolna megyei, neve a görög szövegben Patadi alakban szerepel.

„Az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében. Én, István, keresztény s egész Hungria királya, miután létesítettem, felállítottam és berendeztem a szentsé-

ges istenanya veszprémi, érseki monostorát, s összegyűjtöttem benne apácák seregét a magam, nöm és gyermekeim, valamint egész Pannónia lelki üdvéért, így rendelkezem: Ajándékozok ennek a monostornak kilenc falut földestől együtt. Ezen falvak nevei a következők: először Szárberény, 48 füsttel és hat halással; aztán egy másik falu, Szántó, 30 családdal (ez a Dunánál van), továbbá [ajándékozok] 20 családot a szentséges Istenanya beiktatásakor, úgyszintén a szombati révet hét révésszel, hasonlóan a vásárvámot is, valamint lovas szolgát hatvanat, halászt a Dunán tizenkettőt, ácsot hármat, kovácsot kettőt, pohárnokot egyet, esztergályost egyet; [van aztán] Paloznakban egy birtokrészes vincellér meg Faddon is egy vincellér, Melegdi, kapja meg továbbá majorgazdaság gyanánt a Szentháromság szigetét. Az összes falunévek együttesen ezek: először Szárberény, aztán Máma, aztán Sándor, aztán Kenese, aztán Csitény, aztán szántó, aztán Padrag, aztán Zaleszi, aztán Gerencsér. S több más egyebet is ajándékozok a szentséges Istenanyának, az érseki monostornak, hogy a monostoré legyen. Amíg csak ég és föld áll. De szabad rendelkezési joggal is felruházom ezt a monostort avégből, hogy azokat, akik nem akarnak a szent monostor főnhatósága alatt lakni, a fejedelemasszony és a növérek rendelete nélkül üzzék ki arról a helyről kedvük és akaratuk ellenére. Ha pedig valakit azon kapnának, hogy abból, amit én a monostornak adtam, elszakítana vagy elidegenítene valamit, legyen az az én nemzetségemből vagy bárki más, akár király, akár főúr, akár ispán, akár püspök, akár más valaki, átok szálljon reá az Atyától, a Fiútól és a Szentlélektől, dicsőséges Asszonyunktól, az istenanya s örök-ké szűz Máriától, a dicsőséges apostoloktól, a 318 atyától és minden szentektől s tőlem, bűnöstől.”

(Az államalapítás forrásai)

A Képes Krónika Géza koráról

„... Géza herceg mások mellett, miután isteni jövendölés előre megmondta, a magyarok népét a keresztény hitre kezdte téríteni. És minthogy azokat, akik a pogány szertartásoknak hódoltak és buzgólkodtak, intéssel nem tudta megtéríteni, némelyeket fegyverrel kellett megzabolázní, és ennek végrehajtására - mivel többen voltak a hit ellenségei, mint az azt elfogadók - szükségét látta, hogy kérelmét a keresztény királyok és fejedelmek tudomására hozza. Ilyesféle óhaját meghallván azok, akiknek a magyarok kegyetlensége ártalmas és gyűlöletes volt, nem csupán segítséget küldtek, hanem személyesen is eljöttek...

Tata nemzetségéről

Elsőként az apuliai Sanseverino grófok közül való Deodatus jött be, aki a tatai monostor alapítója és elkészítője lett. Ő keresztelte meg Szent István királyt is Szent Adalbert prágai püspökkel együtt; monostora azért nyerte a Tata nevet, mivel Szent István király nevét a tisztelet miatt nem ejtette ki, hanem őt Tatának nevezte,

a Deodatus név elenyészett. Tatának hívták, ezért monostora is e nevet viselte. Pannóniában nincs nemzetsége, mert bár volt felesége, de utódok nélkül fejezte be életét.

Héder fiainak nemzetsége

Azután a Fleunburg grófok közül származó Wolfer testvérével, Héderrel együtt jött be Németországból 300 páncélos hadiménnel, akinek Géza herceg Kúszén hegyét és Győr körül a Duna egy szigetét adta örök szállásul, ahol favárat építve e hegyen monostort emelt, s oda temetkezett. Tőlük ered a Héder nemzetség.

A Németországból jövő Vecelin nemzetsége

Szintén Bajorországból, Wasserburghól jött be Vecelin, aki Szent Istvánmal Somogyban Koppány herceget megölte. Ő volt ugyanis azon a napon a hadsereg kapitánya. Tőlük a Jákok eleje és ősapja származik.

Hont és Pázmány nemzetsége

E napokban érkezett Hont és Pázmány, akik Szent István királyt a Garam folyóban német módra karddal övezték. Nemzetségük – úgy látszik – e nevektől nem különbözik. E grófok segítségére támaszkodva Géza herceg, valamint fia, Szent István király, aki inkább isteni segítségben bízott, némely lázadókat fegyverekkel ijesztgetett, másokat saját akaratukból térített a keresztségre. E grófokat mind Géza herceg, mind fia szolgálataikért tágas és nagy örökadományokkal jutalmazta meg, amiként most nyilvánvaló módon megmutatkozik. Időnek múltával házassági szerződések révén belevegyültek a magyarok közé. Tanácsukra és segítségükkel állítottak királyt a magyarok fölé; sok magyar nemest taszítottak rút szolgaságra, akik Koppány herceghez csatlakoztak, és a keresztséget meg a hitet elutasították. Ezen ügyek vitelében ugyanis azt ítélték nemesebbnek, aki hamarabb csatlakozott Krisztus hitéhez...”

A németországi Hermány nemzetsége

A Hermány nemzetség Gizella királynéval jött be. Nürnbergi szabad emberek, örökbirtokokat tekintve szegények...”

(Az államalapítás forrásai 1999. 362–366.)

Anonymus gesztája

A 12/13. század fordulóján írott mű voltaképpen – modern fogalommal meghatározva – történelmi regény. S ennek megfelelően helyszínei többnyire hitelesek, szereplői már csak részben, s az események leírásában keveredik a valóság az „írói fantáziával.

„Szent István király uralma alá vetette Erdélyt. Magát Gyulát megkötözve Magyarországra vezettette, és élete végéig börtönben tartotta mivel hogy a hitben gyenge vala, s kereszténnyé lenni nem akara, és annak ellenére, hogy anyja rokonságából való volt, sok mindenben szembeszállt a szent királlyal, Istvánnal.”

(A honfoglalás korának írott forrásai 311-312.)

A magyar államalapításról és előzményeiről

Bóna István régész professzor akadémiai székfoglalójából (1999. március).

A régészet és a történettudomány (s egyéb társtudományok) eddigi eredményeit összesítve, értékelve, ötvözve saját kutatásaival, plasztikus, minden eddiginél hitelesebb és teljesebb képet adott a Géza-féle nyugati nyitásról és a keresztény államalapítás több kérdéséről. Az előadás alapjául szolgáló szöveg megjelenése a közeljövőben várható. Az elhangzott előadása alapján a legfontosabb új megállapításokat foglaljuk össze a következőkben.

Quedlinburg és következményei (973)

Hat évnyi (964-972) itáliai távollét után tért vissza német földre a 60 éves I. Ottó császár. Útközben, 972 augusztusában megállt Szent Gallenben. Itt Prunwart szerzetest kijelölte a magyarok püspökévé. A szeptemberi ingelheimi birodalmi gyűlésen érsekség rangjára emelte Magdeburgot s bizonyára itt s ekkor szenteltette püspökké a mainzi érsekkel Prunwart-Brunót. Útjára indítva a császár levélben kérte Pilgrim passauai püspököt arra, hogy a magyarokhoz rendelt térítőpüspököt mindenben segítse. 972 őszén I. Ottó az einsiedelni Wolfgang püspöknek is feladatul adta a magyarok megtérítésének támogatását. Ekkor bizonyára már értesült róla, hogy Pilgrim nem támogatja, hanem „históriai” jogokra hivatkozva gátolni igyekszik Prunwart tevékenységét.

973. március 23-án Quedlinburgban az egész császári család I. Ottó szülei sírjánál ünnepelte a húsvétot. I. Ottót Quedlinburgban az akkori fél-Európa üdvözölte. A birodalom hűbéreseiként II. Boleslav cseh herceg, Mieszko lengyel herceg félelemből maga helyett a fiát, a későbbi Vitéz Boleszlót küldte tüzsul. A császártól független szomszédként jelent meg északról Kékfogú Harald dán király, délről Vasfejű I. Pandulf beneventumi herceg, keletről a szlávok követői. A független követségek között szerepelt tizenkét magyar előkelő, akik két bolgár előkelővel együtt léphettek a császár színe elé. Ottó a birodalom nagyjainak jelenlétében fogadta őket. Ez azt is jelentette, hogy hivatalosan helyreállt a magyarok és a Német-római Császárság közti béke.

Az I. Ottó által 972 őszén elindított Prunwart püspök sikerrel kezdte el a királyi család és számos magyar megtérítését. Bizonyára az ő tevékenységének máig élő beszédes emlékei lehetnek a Szent Gál és szent Magnus tiszteletére szentelt egyhá-

zak. Sajátos tény, hogy mindezért a katolikus egyház sem boldoggá sem szentté nem avatta, hanem helyette Pálgrim, a cseh Adalbert és mások aratták le az elismerést. Nem tudjuk azt sem, meddig térített, mikor és hol halt meg.

Bár nincs róla adat, hogy I. Ottóhoz a tizenkét magyar urat ki küldte. mégis biztosra vehető, hogy ez Géza nagyfejedelem diplomáciai lépése lehetett.

Géza számára nem volt nehéz a választás, hogy népének megtérítésére melyik irányt válassza. Az ortodoxia helyett, amelynek korlátlan ura a mindenkori császár volt (a főpapok, azaz a pátriárkák csak engedelmes bábok lehettek mellette), akinek egy évszázaddal azelőtt a bolgárok csak katonai vereségük miatt vetették alá magukat, Géza nagyfejedelem, majd a fia, István is a császárt és a pápát, vagyis két külön személyiséget és hatalmat választott példaképül és szövetségessel.

Géza fegyveres visszavonulása (973–996)

Géza nagyfejedelem valószínűleg már 973-ban kiűrtette a Duna-völgyi gyepű nyugati felét. Az új határ az Erlauf folyónál húzódott. Itt állt egy szabálytalan kör alakú erődítmény Zwisila néven. Sem I. Ottó, sem a 973-ban trónra lépő II. Ottó, még kevésbé a Keletrómai (Bizánci) Birodalom uralkodói nem törekedtek azokban az évtizedekben a magyar nagyfejedelemség meghódítására, tehát Géza nem a két császárság valamiféle „harapófogójából menekülve” választotta maga és népe számára a kereszténység felvételét. II. Ottó 983-ban meghalt, utódja kiskorú fia, III. Ottó lett (a nevében valójában Theophanu császárnő uralkodott), hiába mesterkedett ellene a bajor Cívakodó Henrik. Az I. Liutpold herceg uralta Ostmark ellen ekkor indítanak támadást a magyarok, elfoglalják Melk várát és feldűlják környékét. 985-ben ostrommal foglalta vissza a herceg az erősséget. 991-ben Cívakodó Henrik támadta meg a nyugati magyar határvidéket, s a Bécsi-erdőig hatolt. Ekkor lett Vienna (Bécs) a magyar határerősség. A bajorokkal a hadiállapot csak 995-ben érhetett véget, Cívakodó Henrik herceg halálával.

996-ban említi először oklevél a Német-római Birodalom keleti tartományát „Ostarrichi” néven (ebből származik Ausztria mai neve: Österreich). Amikor Géza nagyfejedelem Cívakodó Henrik leányát, Gizellát eljegyezte fiával, Istvánnal, Bécs vidékétől keletebbre vonta vissza a külső magyar védővonalat, egészen a Lajtaig.

Géza fővárosa kétséget kizáróan Esztergom lehetett, ahol a Duna fölé magasodó sziklás domb római erődje romjain építette ki országa világi és egyházi központját. Fia, István uralmát biztosító új sereg központi, erődített táborát a Duna túloldali partján, Esztergomtól 17 km-re építette ki, a Garam partján, Bénynél, ahol maig látható a háromszoros hatalmas (napjainkban is 8–9 m magas), félkörívet bezáró földsánc. Ez régészeti adatok szerint a 10. század közepe után épült és a 11. század második felében már elhagyatott volt. Itt övezték föl karddal a német lovagok Istvánt a Koppány elleni hadjáratra indulás előtt. Az erősség Szent István-i hagyománya még a 18. század elején is élt, miként Bél Mátyás följegyezte ország leírásában. Bizonyos, hogy nem épülhetett 997-ben, hanem István már készen kaphatta apjától. Innen indulhatott a Koppánnyal szembeni ellentámadás. Nem véletlen, hogy birtokát később Homt fia Byn kapta adományul Szent Istvántól.